

26 HAZİRAN 2021 İTİBARIYLA TÜRKİYE'DE DEĞİŞİK BOYUTLARIYLA İŞKENCE GERÇEĞİ

Birleşmiş Milletler (BM) “İşkence ve Diğer Zalimane, İnsanlık Dışı ya da Onur Kırıcı Muamele ya da Cezaya Karşı Sözleşme” nin birinci maddesinin ilk fıkrasında yapılan işkence tanımı şöyledir:

“İşkence” terimi, bir şahsa veya bir üçüncü şahsa, bu şahsın veya üçüncü şahsın işlediği veya işlediğinden şüphe edilen bir fiil sebebiyle, cezalandırmak amacıyla bilgi veya itiraf elde etmek için veya ayırım gözetin herhangi bir sebep dolayısıyla bir kamu görevlisinin veya bu sıfatla hareket eden bir başka şahsın teşviki veya rızası veya muvafakatiyle uygulanan fiziki veya manevi ağır acı veya ızdırap veren bir fiil anlamına gelir. Bu yalnızca yasal müeyyidelerin uygulanmasından doğan, tabiatında olan veya arızı olarak husule gelen acı ve ızdırabı içermez.”

Sözleşmenin ikinci maddesinde ise şöyle denilmektedir:

“Sözleşmeye Taraf Devlet, yetkisi altındaki ülkelerde işkence olaylarını önlemek için etkili kanuni, idari, adli veya başka tedbirleri alacaktır.

Hiçbir istisnai durum, ne harp hali ne de bir harp tehdidi, dahili siyasi istikrarsızlık veya herhangi başka bir olağanüstü hal, işkencenin uygulanması için gerekçe gösterilemez.

Bir üst görevlinin veya bir kamu merciinin emri, işkencenin haklılığına gerekçe kabul edilemez.”

Aşağıdaki tüm değerlendirmeler Sözleşmenin maddeleri ışığında yapılmıştır.

1) Resmi Gözaltı Yerlerinde İşkence ve Diğer Kötü Muamele Uygulamaları:

Son yıllarda yasa, kural ve norm denetiminden kaçınma, keyfilik, bilinçli ihmal gibi sebeplerle usul güvencelerinin ihlal edilmesi, gözaltı sürelerinin uzunluğu, izleme ve önleme mekanizmalarının işlevsiz kılınması ya da bağımsız izleme ve önlemenin hiç olmaması vb. nedenlerle resmi gözaltı merkezlerinde işkence ve diğer kötü muamele uygulamalarında ciddi bir artış görülmektedir.

Son bir yıl içinde özellikle Antalya, Diyarbakır, Edirne, İstanbul, Nizip ve Van’da olduğu gibi resmi gözaltı merkezlerinde yaşanan çok sayıda kaygı verici işkence uygulaması basına, mahkeme tutanaklarına, ulusal ve uluslararası insan hakları kurumlarının raporlarına yansımıştır.

- 2020 yılında Pandemi önlemleri nedeniyle kontrollü bir şekilde başvuru kabul edilmesine karşın TİHV’e işkence ve kötü muamele maruz kaldığı gerekçesiyle **605** kişi başvurmuştur. Bu kişilerden **31**’i başvuru yakınıdır, **12**’si ise Türkiye dışında işkence ve diğer kötü muamele uygulamalarına maruz kalmıştır. Türkiye’de doğrudan işkence ve diğer kötü muamele maruz kaldığı için TİHV’e başvuran **562** kişiden **283**’ü (% 50) emniyet müdürlükleri, **73**’ü (% 13) ise polis karakolu gibi resmi gözaltı merkezlerinde işkenceye maruz kaldıklarını ifade etmişlerdir. Ayrıca **134** (% 34) kişi de kolluk güçlerinin gözaltı ve nakil araçlarında işkence ve diğer kötü muamele maruz kalmıştır.

- İHD Dokümantasyon Biriminin tespitlerine göre 2020 yılında resmi gözaltı yerlerinde **10'**u çocuk olmak üzere **383** kişinin işkence ve diğer kötü muameleye maruz kalmıştır.
- TİHV Dokümantasyon Merkezinin tespitlerine göre 2020 yılında resmi gözaltı yerlerinde en az **192** kişi işkence ve diğer kötü muameleye maruz kalmıştır. **1** kişi ise gözaltında şüpheli bir şekilde yaşamını yitirmiştir. Bu sayı 2021 yılının ilk beş ayında en az **86** kişidir. Aynı süre içinde ise **1** kişi zorunluk askerlik görevini yaptığı sırada kendinden üst rütbeli bir kişinin işkence ve diğer kötü muamelesine maruz kalırken **1** kişi de gözaltında şüpheli bir şekilde yaşamını yitirmiştir.

2) Resmi Olmayan Gözaltı Yerlerinde ve Gözaltı Dışındaki Ortamlarda İşkence Ya Da Diğer Kötü Muamele Uygulamaları:

Kolluk güçlerinin barışçıl toplantı ve gösterilere müdahalesi sırasında, sokak ve açık alanlarda ya da ev ve iş yeri gibi mekânlarda, yani resmi olmayan gözaltı yerlerinde ya da gözaltı dışındaki ortamlarda yaşanan işkence ve diğer kötü muamele uygulamaları da pandemi koşullarında yeni bir boyut ve yoğunluk kazanmıştır.

Toplanma ve gösteri yapma hakkı, ifade özgürlüğü ile birlikte, demokratik bir toplumun temelini oluşturmaktadır. Maalesef son yıllarda ülkemizde bu hakkın kullanımı bir istisna, müdahale ve yasaklamalar ise kural haline gelmiştir. Barışçıl toplanma ve gösteri yapma hakkını kullanan kişilere yönelik işkence ve diğer kötü muamele uygulaması düzeyine ulaşan kolluk şiddeti adeta normalleştirilmiştir.

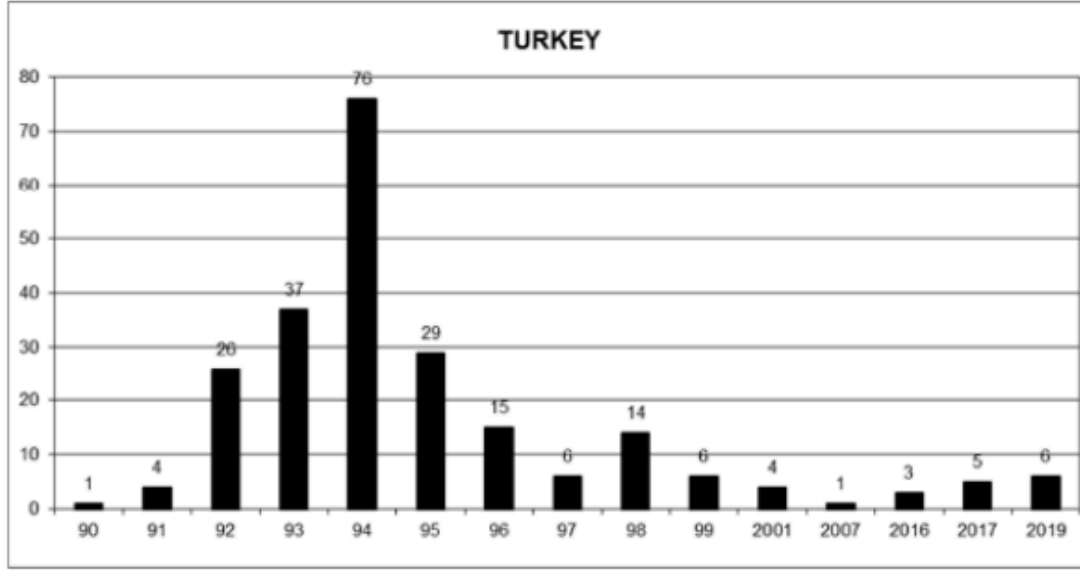
Son dönemde "resmi gözaltı işlemi" henüz gerçekleşmeden ev baskınları sırasında gerçekleştirilen, yani gözaltına alınma süreçlerinde yaşanan işkence ve diğer kötü muamele uygulamalarında da bir artış görülmektedir.

- 2020 yılında TİHV'e başvuranlardan **229'u** (% 41) açık alan ve gösteri sırasında, **110'nu** (% 20) ise ev ve iş yeri gibi mekânlarda işkence ve diğer kötü muameleye maruz kaldıklarını beyan etmişlerdir.
- İHD Dokümantasyon Biriminin verilerine göre ise 2020 yılında resmi olmayan gözaltı yerlerinde ve gözaltı dışındaki yerlerde işkence ve diğer kötü muameleye uğradığını iddia eden kişi sayısı **28'i** çocuk olmak üzere **397** dir. Toplumsal gösterilerde güvenlik güçlerinin müdahalesi sonucu en az **2980** kişi işkence ve diğer kötü muameleye maruz kalmıştır.
- TİHV Dokümantasyon Merkezinin verilerine göre 2020 yılında kolluk güçlerinin toplanma ve gösteri özgürlüğü kapsamında yapılan barışçıl eylem ve etkinliklere müdahalesi sonucu en az **2014** kişi işkence ve diğer kötü muameleye maruz kalmış, **65** kişi ise yaralanmıştır. 2021 yılının ilk beş ayında ise kolluk güçlerinin müdahalesi sonucu en az **2153** kişi işkence ve diğer kötü muameleye maruz kalmış ve **23** kişi ise yaralanmıştır.
- Yine TİHV Dokümantasyon Merkezinin verilerine göre 2020 yılında sokakta ve açık alanda en az **170** kişi, ev baskınları sırasında en az **40** kişi işkence ve diğer kötü muameleye maruz kalmıştır. 2021 yılının ilk beş ayında ise sokakta ve açık alanda en az **161** kişi, ev baskınları sırasında en az **10** kişi işkence ve diğer kötü muameleye maruz kalmıştır.

3) Zorla Kaçırma/Kaybetme Girişimleri:

Yakın tarihimizin en utanç verici insan hakları ihlallerinden biri olan insanlığa karşı suç niteliğindeki, en yoğun olarak 1990'lı yılların başlarında yaşanan, zorla kaçırma/kaybetme vakalarında OHAL'in ilan edildiği 2016 yılından bu yana yeniden bir artış görülmesi son derece endişe vericidir. Bu durum BM Zorla veya İradedışı Kayıplar Üzerine Çalışma Grubu'nun 31 Temmuz 2019 tarihli raporuna da

yansımasıdır. Söz konusu raporda altta yer verilen tablodan görüleceği gibi 2001 - 2015 arası düşme eğilimi gösteren zorla kaybetme eylemleri 2016 yılı ile yeniden artış göstermektedir.

Hukukun, yargının ve adaletin suskun kaldığı, failin her şeye muktedir olduğu mesajının verilmek istendiği gözetiminde zorla kaybetme anlık bir eylem değildir. İşkencenin eşlik ettiği, kayıt dışı belirli bir alıkoyma süresini içerir ve genellikle de ölümle sonuçlanır. Bu nedenle çoklu ve ardışık ihlallere yol açar. TIHV Dokümantasyon Merkezinin tespitlerine göre:

- 8 Ağustos 2019 tarihinde Ankara’da kaçırılan Yusuf Bilge Tunç’tan halen haber alınamamaktadır.
- 2020 yılı içinde 10 ayrı olayda kaçırılan 10 kişi aynı gün veya takip eden gün içinde serbest bırakılmıştır.
- 2020 yılında zorla kaybetme eylemi niteliği taşıyan 2 olayda ise kaçırılan 1 kişiden (Hüseyin Galip Küçüközyiğit) 29 Aralık 2020 tarihinde beri haber alınamamaktadır. 1 kişinin ise 44 gün sonra gözetiminde olduğu ortaya çıkmıştır.
- 2021 yılı ilk beş ay içinde 6 kişi kaçırılmıştır. Söz konusu 6 kişiden 5’i aynı gün içinde serbest bırakıldı. 1 kişi ise 5 gün sonra serbest bırakıldı.

Ayrıca, İHD’ye yapılan başvurulara ve basında yer alan haberlere göre, 2019 yılında başta İstanbul, Ankara, Diyarbakır ve İzmir olmak üzere pek çok ilde üniversite öğrencileri, gazeteciler ve politik aktivistler başta olmak üzere çok sayıda kişinin kayıt dışı biçimde gözetimine alınarak baskı ve tehdit yöntemleriyle ajanlaştırılmaya çalışıldığı, bunu kabul etmeyenlerden bazılarının “örgüt üyeliği” iddiasıyla tutuklandığı ya da kaçırılarak bir süre çeşitli işkence ve kötü muamelelere maruz kaldıktan sonra serbest bırakıldığı öğrenilmiştir.

- İHD’ye 2020 yılı içinde yapılan başvurular ve elde edilebilen diğer verilerle 2’si çocuk, 33’ü sosyal medya üzerinden, 6’sı cezaevlerinde olmak üzere toplam 188 kişinin ajanlaştırma ve tehdide maruz kaldıkları tespit edilmiştir.

4) Hapishanelerde İşkence ve Kötü Muamele

Siyasal iktidarın hukuku bir baskı ve sindirme aracı olarak kullanmasının sonucunda hem hapishane nüfusunda yıllar içinde büyük bir artış yaşanmıştır hem de kapasitenin çok üzerinde tutuklu ve hükümlü bulunmaktadır.

Adalet Bakanlığı'nın verilerine göre 2005 yılında cezaevlerinde bulunan tutuklu ve hükümlü sayısı 55.870 tir. 31 Mayıs 2021 tarihi itibari ile toplam kapasitesi 250.576 olan 371 ceza infaz kurumunda toplam 283.481¹ tutuklu ve hükümlü bulunmaktadır. Bu sayıya 7242 Sayılı Kanun gereği covid-19 iznine ayrılan hükümlüler dahildir.

Görüldüğü gibi 16 yıl içinde tutuklu ve hükümlü sayısı yaklaşık beş misli artmıştır. 31 Mayıs 2021 tarihi itibariyle de cezaevlerinde kapasite fazlası olarak 32.905 tutuklu ve hükümlü bulunmaktadır.

Kaldı ki yıl içinde yapılan giriş ve çıkış kayıtlarına bakıldığında hapishanelerde çok daha yoğun bir nüfus hareketliliği olduğu görülmektedir. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verilerine göre 2019 yılında ceza infaz kurumlarına 281.605 kişinin hükümlü statüsünde giriş kaydı yapılırken aynı dönemde 291.212 kişinin hükümlü statüsünde çıkış kaydı yapılmıştır.

Ayrıca 30 Nisan 2021 tarihi itibariyle Türkiye genelinde denetimli serbestlik kapsamında 408.864 kişi bulunmaktadır. Bu sayıyı hapishanelerde bulunan tutuklu ve hükümlülerin sayısı ile topladığımızda özgürlüklerinden mahrum bırakılmış yurttaş sayısı yaklaşık 692 bine ulaşmaktadır. Bu da diğer dolaylı gözetim/denetim araçlarını bir yana bıraktığımızda yaklaşık her yüz yurttaştan birinin doğrudan/çıplak gözetim altında olduğu anlamına gelmektedir.

Kaldı ki son dönemlerde keyfi bir şekilde başvuru ev hapsi dahil adli kontrol tedbirleri sıradan ve rutin uygulamalar haline gelmiştir. Aslında bu tür tedbirler tutuklanmayı gerektiren koşulların varlığı halinde, şüpheliye/sanığa daha hafif nitelikte bir tedbir uygulamak amacıyla tutuklamaya alternatif olarak düzenlenmişlerdir. Ancak yürürlüğe girdiği 1 Haziran 2005 tarihinden bu yana, özellikle de son dönemde 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu'nda yapılan çeşitli değişiklikler sonucunda tutuklamanın tamamlayıcısı ve devamı niteliğinde tedbirler haline gelmiştir.

Tüm bu tespit ve veriler hapsedmenin siyasal iktidar açısından asli bir yönetme tekniği haline geldiğini göstermesi bakımından önemlidir.

2020 ve 2021 verileri henüz kamuoyu ile paylaşılmadığı için bu hareketliliğin ulaştığı boyutu tam olarak bilemiyoruz. Ancak hapishanelerde ki bu nüfus yoğunluğu ve hareketliliği, yaşamakta olduğumuz Covid-19 salgını sürecinde çok daha ciddi ve yaşamsal sorunlara yol açmaktadır. Bilindiği gibi hapishanelerin özellikleri ve organizasyonu bu tür salgınların yayılması için oldukça elverişli ortamlardır.

Bu nedenle insan hakları alanında uluslararası düzeyde otorite olan kişi ve kuruluşlar acil çağrı ve açıklamalar yaparak devletleri/hükümetleri salgın koşullarında hapishaneler için çok daha özel önlemler almaya davet ettiler. 20 Mart 2020 tarihinde Avrupa İşkenceyi Önleme Komitesi (CPT) mahpuslara ilişkin bir dizi ilkeler yayınladı. 25 Mart 2020 tarihinde ise BM İnsan Hakları Yüksek Komiseri bir çağrıda bulundu ve 6 Nisan 2020 tarihinde de Avrupa Konseyi İnsan Hakları Komiseri yine bir çağrıda bulundu. Bu ilke ve çağrılar ortak noktası hapishanelerde bulunan mahpusların sayısının azaltılması ve salgını önlemeye yönelik alınacak önlemlerin mevcut özgürlükleri kısıtlayacak nitelikte olmaması idi. Diğer yandan BM İnsan Hakları Komiseri Michelle Bachelet yaptığı çağrıda "Hükümetler şimdi siyasi mahpuslar ve sadece eleştirel veya muhalif görüşlerini ifade ettiği için alıkonulanlar da dahil olmak üzere yeterli yasal dayanak olmadan alıkonulan herkesi serbest bırakmalı" diyerek çok önemli yol gösterici bir talepte bulundu. Yanı sıra, COVID-19'a karşı özellikle savunmasız olanların, yaşlı ve ağır hasta mahpusların da ivedilikle saliverilmesi gerekenler listesinde yer alması gerektiğini belirtti. Michelle Bachelet ayrıca "Bir sağlık krizinde alınan önlemler, alıkonulan kişilerin yeterli yiyecek ve su hakları da dahil olmak üzere temel haklarını zayıflatmamalıdır. Bir avukata ve doktora erişim de dahil olmak üzere, alıkonulan kişilere yönelik kötü muameleye karşı önlemlere de tam olarak uyulmalıdır." uyarısında bulundu.

¹ Bkz. <https://cte.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/istatistik/istatistik-1.pdf> son erişim tarihi 22 Haziran 2021.

Uluslararası standart ve normlara gönderme yapan tüm bu ilke ve çağrılara karşın Adalet Bakanlığı'nın Covid-19 salgını gerekçe gösterilerek aldığı önlemler kapsamında hapisanelerde mahpusların zaten kısıtlanmış olan hakları daha da kısıtlanarak yeni bir "normal" yaratılmak istenmektedir. Salgın gerekçesiyle aileleriyle görüşme hakkı nerede ise tamamen ortadan kaldırılmış, avukat görüşmeleri kısıtlanmıştır. Yanı sıra havalandırmadan yararlanma süreleri ve diğer sportif, sosyal, kültürel hakların kullanımında da ciddi kısıtlamalar söz konusudur. Buna karşın mahpusları gerçekten salgından koruyacak önlemlerin ise yeterince alınmadığı görülmektedir. Yukarıda belirtildiği gibi hapisanelerde kapasitenin üstünde mahpus bulunması zaten kendi başına büyük bir hak ihlali iken, Covid-19 salgını açısından ciddi bir risk oluşturmakta ve sağlık sorunlarına yol açmaktadır. Mahpuslara verilen maske, eldiven, dezenfektan ve diğer temizlik malzemelerinin yetersiz ve su kullanımında kısıtlamaların olduğuna, Covid-19 testlerinin düzenli ve yeterli yapılmadığına, infaz koruma memurlarının sayım ve aramalar sırasında fiziksel mesafe kuralına yeterince dikkat etmediğine dair yoğun şikayetler bulunmaktadır. Hastane sevklerinin dönüşünde mahpusların karantina koşullarında tutulması da başlı başına bir sorun niteliğindedir. Kimi cezaevlerinde karantina koşullarına her yeni mahpus konulduğunda karantina süresinin baştan başlatılması nedeniyle mahpusların hastaneye gitmekten vazgeçmelerine ve sağlık hizmetlerine erişim hakkından mahrum kalmalarına yol açmaktadır.

Hapisanelerden kısıtlı olarak edinilen bilgi ve şikayetler BM İnsan Hakları Komiseri Michelle Bachelet'nin yaptığı uyarılar ile birlikte değerlendirildiğinde salgın koşullarında mahpusların, sağlığa, yiyecek ve suya, hijyen malzemelerine erişimde yaşadıkları ihlallerin kötü muamele niteliğinde olduğu anlaşılmaktadır.

Yine yukarıda değinilen Avrupa İşkenceyi Önleme Komitesi (CPT), BM İnsan Hakları Komiseri Michelle Bachelet gibi uluslararası insan hakları otoritelerinin evrensel standart ve normları hatırlatarak yaptığı uyarı ve çağrılara karşın 15 Nisan 2020 tarihli Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe giren 7242 sayılı Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun'da yapılan değişiklikten sadece eleştirel veya muhalif görüşlerini ifade edenler de dahil olmak üzere yeterli yasal dayanak olmadan alıkonulan gazeteciler, akademisyenler, insan hakları savunucuları, avukatlar, seçilmiş siyasiler ve özellikle Covid-19'a karşı savunmasız olan yaşlı ve ağır hasta mahpuslar yararlanamamıştır.

Türkiye'de hapisaneler, her dönem işkence ve diğer kötü muamele uygulamalarının yoğun olarak yaşandığı mekanlar olmuştur. Özellikle 2015 Temmuz'unda Türkiye'nin yeniden çatışma ortamına girmesiyle başlayan, daha sonra askeri darbe girişiminin bastırılması ve ardından OHAL ilan edilmesiyle devam ederek günümüze varan süreçte hapisanelerde tutuklu ve hükümlülere yönelik işkence ve diğer kötü muamele uygulamalarında olağanüstü düzeyde artışlar yaşanmaktadır.

- İHD Dokümantasyon Biriminin verilerine göre 2020 yılında hapisanelerde işkence ve kötü muameleyle uğradığını iddia eden mahpus sayısı **358** dir.

Hapisanelere girişten itibaren çeşitli nedenlerle (çıplak arama, kelepçeli muayene, ayakta tek mil vererek sayım gibi) uygulanan kaba dayak, her türden keyfi muamele ve keyfi disiplin cezaları, hücre cezaları, sürgün ve sevkler yakın tarihte görülmedik boyutlara ulaşmıştır.

- Sağlık hizmetine erişimin kısıtlanması, cezaevi reviri ziyaret hakkının reddedilmesi, Adli Tıp Kurumu'na, adliyeye ve hastaneye götürülürken kelepçe takılması dâhil kötü muamele uygulamaları, mahpusların sağlık sorunlarının zamanında ve etkili bir şekilde çözülmemesi, uzun bir süredir devam eden bir başka sorun alanıdır. Özellikle son dönemde tedavilerini zorlukla sürdüren mahpusların büyük bir çoğunluğunun başka cezaevlerine sürgün edilmesi sağlık hizmetine erişim hakkına önemli ölçüde zarar vermiştir.

Covid-19 salgınına karşı alınan önlemlerin yetersizliği ile birlikte sağlığa erişim konusunda yaşanan kısıtlamalar hapisanelerin önemli bir sorunu olan hasta mahpuslarını durumunu daha da

ağırlaştırmaktadır. Bu kişilerin karşı karşıya olduğu sağlık hizmetine yeterli erişim sağlayamama, Adli Tıp Kurumu'nun bağımsız olmaması dâhil, bağımsız ve nitelikli tıbbi değerlendirme raporu alamama gibi sorunların yanı sıra Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanunu'nda 28 Haziran 2014 tarihli "toplum güvenliği bakımından ağır ve somut tehlike oluşturmayacağı değerlendirilen" şeklindeki değişiklikte yer alan "toplum güvenliği" ibaresi, hasta mahpuslar için "kesin hayati tehlike teşkil ettiği" yönünde raporlar verilmiş olsa bile, mahpusların salınmalarını bütünüyle keyfiyete bağlamıştır.

- En son 1 Nisan 2021 tarihinde güncellenen İHD verilerine göre toplam **604'ü** ağır olmak üzere **1605** hasta mahpus bulunmaktadır.
- TİHV dokümantasyon biriminin tespit edebildiği kadarıyla 2020 yılında hapisanelerde en az **14** mahpus şüpheli bir şekilde yaşamını yitirmiştir. Bu şüpheli ölümlere ilişkin iddiaların mevcudiyetine rağmen bilginiz dahilinde olan etkin soruşturma süreçleri bulunmamaktadır.
- İHD dokümantasyon biriminin tespit edebildiği kadarıyla 2020 yılında hapisanelerde en az **37** mahpus şüpheli bir şekilde, 16 mahpus 'da intihar iddiasıyla yaşamını yitirmiştir.
- 2000 yılından bu yana uygulanmakta olan ve tutuklu ve hükümlülerin fiziksel ve psikolojik bütünlüklerinin ciddi şekilde zarar görmesine neden olan tek kişi ya da küçük grup izolasyon/tecrit uygulamaları çözülemeyen kronik bir soruna dönüşmüştür. Adalet Bakanlığı'nın 10 tutuklu ve hükümlünün haftada 10 saat bir araya gelerek sosyalleşmesini öngören 22 Ocak 2007 tarihli genelgesi (45/1) bile yürürlükte olmakla birlikte uygulanmamaktadır. Bir kez daha Avrupa İşkencenin ve İnsanlık Dışı veya Onur Kırıcı Ceza veya Muamelenin Önlenmesi Komitesi'nin (CPT) *"Tutukevlerindeki mahkumların günün makul bir kısmını (sekiz saat veya daha fazla) hücreleri dışında, belirli amacı olan ve değişen faaliyetler yaparak geçirmeleri hedeflenmelidir. Doğal olarak, hüküm giymiş mahkumların bulunduğu kurumlardaki programlar daha da uygun olmalıdır."* şeklinde ifade edilen standart ilkesini hatırlatmakta yarar olacaktır.
- İzolasyon uygulamasının özel bir biçimi İmralı Cezaevi'nde yaşanmaktadır. 2011 yılından bu yana kesintisiz devam etmekte olan aile ve avukat görüş yasakları 2019 yılında üç kez, 2020 yılında bir kez (3 Mart 2020 tarihinde) yapılan aile ve 2019 yılında beş kez yapılan avukat görüşmelerine rağmen halen sürmektedir. CPT'nin Türkiye hapisanelerine yaptığı 2017 ve 2019 yılı ziyaretleri sonucu açıkladığı raporlarındaki tavsiyelere uyulmadığı anlaşılmaktadır.
- Hapishanelerde her geçen gün daha da artan insan hakları ihlalleri de dahil çeşitli gerekçeler ile 8 Kasım 2018 tarihinden bu yana yaşanan açlık grevleri ülkenin özel bir gündemi haline gelmiştir. İnsan hakları bağlamında ele alınabilecek farklı sorunların çözümü talepleriyle, hapishanelerde farklı sürelerde açlık grevlerine başvurulması sorunların mahpuslar açısından ne denli dayanılmaz hale geldiğinin bir göstergesidir. İnsanların açlık grevi yaparak yaşamlarını ortaya koymak zorunda bırakılmalarının sorumlusu esas olarak ülkeyi yönetenlerdir. Açlık grevlerinin insanı ve yaşamı esas alan bir şekilde çözüm yollarının bulunması mümkün iken, siyasi iktidarın en hafif deyişi ile duyarsızlığının sonucu, insanların yaşamlarını yitirmesi toplum vicdanında onulmaz yaralara açmaktadır.
- Özgürce müzik yapabilmek ve adil yargılanma hakkı için 17 Mayıs 2019 tarihinde Grup Yorum üyelerinin başlattığı, cezaevinden salındıktan sonra da sürdürdükleri açlık grevleri sonucu Helin Bölek, 3 Nisan 2020 tarihinde (açlık grevinin 288. gününde), İbrahim Gökçek ise 7 Mayıs 2020 tarihinde (açlık grevinin 323. gününde) yaşamlarını yitirdiler.

- Adil yargılanma hakkını, keyfi ve yasadışı baskı ve yasakların önlenmesini de içeren temel hakların korunmasını sağlamak amacıyla 3 Temmuz 2019 tarihinde açlık grevine başlayan Mustafa Koçak 24 Nisan 2020 tarihinde (açlık grevinin 297. gününde) yaşamını yitirmiştir.
- Yine adil yargılanma hakkını, keyfi ve yasadışı baskı ve yasakların önlenmesini de içeren temel hakların korunmasını sağlamak amacıyla 3 Şubat 2020 tarihinde açlık grevine başlayan Çağdaş Hukukçular Derneği (ÇHD) üyesi avukat Ebru Timtik, 27 Ağustos 2020 tarihinde (açlık grevinin 238. gününde) yaşamını yitirmiştir.
- Hapishanelerde 27 Kasım 2020 günü İmralı Hapishanesinde uygulanan tecridin kaldırılması ve hapishanelerde yaşanan hak ihlallerinin sonlandırılması için başlatılan dönüşümlü ve süresiz açlık grevleri halen 107 cezaevinde sürmektedir. Sürdürülmekte olan açlık grevlerinin mahpusların sağlık durumlarında kalıcı zararlar ortaya çıkmadan insanı esas alan çözüm yollarının bulunarak sona erdirilmesine yönelik çabalar yoğunlaştırılmalıdır.
- Açlık grevi yapan mahpuslara yönelik, tanımı gereği kişinin onayı olmadığını ifade eden, “zorla müdahale ya da müdahale girişimleri” konuyla ilgili tüm uluslararası belgelerde, bilhassa da Dünya Tabipler Birliğinin Malta, Tokyo ve Lizbon Bildirgelerinde açıkça belirtildiği gibi tıbbi etik ilkelere aykırı bir uygulama ve insan hakları ihlalidir.

5) Mevzuatta İşkence ve Diğer Kötü Muamele Yasağı ve Usul Güvenceleri

- 2005 yılından bu yana değişik dönemlerde mevzuatta işkence yasağının mutlaklığını zedeleyecek pek çok olumsuz düzenleme yapılmıştır. 2015 Temmuz ile başlayan süreçle birlikte, bilhassa da OHAL döneminde, bu mevzuat değişiklikleri sistematik bir hal almıştır. Bu yaklaşım OHAL uygulamasına son verildikten sonra dahi sürdürülmektedir.
- 14 Temmuz 2016 tarihinde çıkarılan 6722 sayılı kanuna göre operasyonlara katılan askeri personelin işkence ve diğer kötü muamele iddialarına yönelik soruşturulması özel izin prosedürüne tabi kılınmış, geriye dönük olarak cezasızlık zırhı tesis edilmiştir. Keza OHAL Kararnamesi ile OHAL ile ilgili işlerde karar veren ve görev alan kişilerin bu görevleri nedeniyle hukuki, idari, mali ve cezai sorumluluklarının olmayacağı düzenlenmiş, mutlak dokunulmazlık getirilmiştir.
- İşkencenin önlenmesinde önemli bir rolü olan ancak yıllardır uygulamada büyük ölçüde ihmal edilen kişiye gözaltı hakkında bilgilendirme, üçüncü taraflara bilgi verme, avukata erişim, hekime erişim, uygun ortamlarda uygun muayenelerin gerçekleştirilmesi ve usulüne uygun raporların düzenlenmesi, hukukilik denetimi için süratle yargısal makama başvurulabilme, gözaltı kayıtlarının düzgün tutulması, bağımsız izlemelerin mümkün olması başlıklarında toplanabilecek usul güvenceleri, OHAL sürecinde KHK'lar ile yapılan yasal düzenlemeler sonucu önemli ölçüde tahrip olmuştur. Bu tahribatın etkileri bugün de devam etmektedir.
- Anayasa Mahkemesi'nin 29 Kasım 2019 tarihli Resmi Gazetede yayınlanan 24 Temmuz 2019 tarihli 2018/73 E, 2019/65 K sayılı kararı ile OHAL döneminde yapılan daha sonra kalıcı hale getirilen olumsuz düzenlemelerden sadece tutukluların avukatlar ile görüşmelerindeki kimi kısıtlamaları düzenleyen maddelere dair iptal kararı vermiş, diğerlerinin geçerliliğini ise korumuştur. Bu karar ile tutukluların avukatları ile görüşmelerine Cumhuriyet Savcısı'nın kararıyla kısıtlama getirilebileceği düzenlemelerden olan 5275 sayılı İnfaz Kanunu'nun 59. maddesinin (5) ve (10) numaralı fıkralarında düzenlenen, “Görüşmelerin teknik cihazla sesli veya görüntülü olarak kaydedilmesi, tutuklu ile avukatın yaptığı görüşmeleri izlemek amacıyla görevli bulundurulması, tutuklunun avukatına veya avukatın tutukluya verdiği belge veya belge örnekleri, dosyalar ve aralarındaki konuşmalara ilişkin tuttukları kayıtlara el konulması” hükümleri iptal edilmiştir. Anayasa

Mahkemesinin bu kararından sadece dört ay sonra 29 Mart 2020 tarihli Resmi Gazete’de yayınlanarak yürürlüğe giren ‘Ceza İnfaz Kurumlarının Yönetimi ile Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Yönetmelik’ te iptal edilen tüm maddelere nerede ise aynı sözcüklerle yer verilmiştir. Mevzuat düzenlemelerindeki hukuk dışı yaklaşım ve keyfiyetin bir göstergesi olan bu kısa öykü, aynı zamanda hukuka saygıda ve değerlerde yaşanan tahribatın ulaştığı boyutu da ortaya koymaktadır

- Covid-19 salgınının yarattığı tehdit öne sürülerek hızla TBMM’den geçirilen ve 15 Nisan 2020 tarihinde Resmi Gazete’de yayınlanarak yürürlüğe giren, “7242 sayılı Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapan Kanun” ile başta işkence yasağı ihlali olmak üzere çok sayıda insan hakları ihlalinin cezasız kalmasının yolu açılmış oldu.

Düzenlemede “kasten öldürme ve işkence” suçu kapsam dışında bırakılmakla birlikte “kasten yaralama sonucunda ölüme sebebiyet verme” ve “taksirle ölüme sebebiyet verme” suçlarından hüküm giyenlerin koşullu salıverme oranları indirilmiş ve denetimli serbestlik hükümlerinden kolaylıkla yararlanmaları sağlanmıştır. Bu ise, hukuka aykırı biçimde güç kullanarak yaşama hakkı ihlaline yol açtığı için hüküm giyen veya giyme ihtimali olan çok sayıda kolluk görevlisinin kısa süre içinde özgürlüğüne kavuşması anlamına geliyor.

Ceza indiriminden faydalanacaklar arasında; Gezi Parkı eylemlerinde orantısız ve hukuka aykırı güç kullanarak ölüme sebebiyet verdikleri için ceza alan failer ile Soma, Ermenek maden faciaları, Aladağ yurt yangını, Çorlu ve Ankara tren kazaları davalarında taksirle ölüme sebebiyet verme suçunda hüküm giyenler de bulunuyor.

Uygulamada cezasızlık sistematığının bir sonucu olarak işkence suçu işleyen kolluk görevlileri hakkında genellikle daha hafif ceza gerektiren “kasten yaralama” suçundan dava açılmaktadır. Bu düzenleme ile işkence suçu da kapsam dışı bırakılmış ve böylelikle cezasızlık iyice pekiştirilmiş olmaktadır.

İnfaz hakimliğinin yetki ve görevleri genişletilmiş, yürürlükteki mevzuatın mahkemelerin yetki alanına bıraktığı “*cezanın infazı, zamanaşımı, koşullu salıverme, denetimli serbestlik, açık ceza infaz kurumuna geçiş, disiplin cezalarına itiraz vb.*” birçok hususta karar alma, onay ve itiraz süreçleri gibi yetkiler İnfaz Hakimliği’nin yetki alanına alınmıştır. Öte yandan mahpusların haklarının keyfi olarak engellenmesine yol açabilecek pek düzenleme de bu yasanın içine yerleştirilmiştir.

- TBMM Genel Kurulu’nda kabul edildikten 18 Haziran 2020 tarihli Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren 7245 sayılı Çarşı ve Mahalle Bekçileri Kanunu ile bekçilere zor ve silah kullanma; kamu düzenini bozacak mahiyetteki gösteri, yürüyüş ve karışıklıkların önlenmesi amacıyla genel kolluk kuvvetleri gelinceye kadar önleyici tedbirleri alabilme; makul bir gerekçeyle durdurma; kimlik veya diğer belgeleri isteyebilme; kişinin şüphe uyandırması durumunda üst araması yapabileme; araçlarının görünmeyen bölümlerinin açılmasını isteyebilme vb. yetkilerin verilmesi “yaşam hakkı” ve “kişi güvenliği” ihlallerinde 2007 yılında Polis Vazife ve Salahiyet Kanunu’nda yapılan değişiklikler sonrasında yaşanan benzer bir şekilde artış yaşanması ve “mutlak işkence yasağı” ihlallerin daha da yaygınlaşacağı kaygısına yol açmaktadır.
- Kolluk güçlerine bir dış tehlike anında kullanılması gereken ağır silahları toplumsal olaylarda kullanma yetkisinin veren “Türk Silahlı Kuvvetleri, Millî İstihbarat Teşkilatı, Emniyet Genel Müdürlüğü (EGM) Taşınır Mal Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik” 6 Ocak 2021 tarihli Resmî Gazetede yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Bu yönetmelik aracılığı ile sadece TSK’de olması gereken ağır silahların ülke içindeki yerleşim birimlerinde kullanılması halinde bunun

yurttaşlar, diğer canlılar, doğal ve kültürel mekânlar üzerinde kaçınılmaz olarak yol açabileceği tahrip edici etki ve sonuçlarını tahayyül etmek bile son derece kaygı vericidir.

- 27 Nisan 2021 tarihinde Emniyet Genel Müdürlüğü tarafından bir genelge yayınlanarak toplantı ve gösterilere müdahale eden kolluk güçlerinin ses ve görüntü kayıtlarının alınması “özel hayatın gizliliğini ihlal ettiği” gerekçesiyle yasaklanmıştır. Her ne kadar bu genelgeye İçişleri Bakanlığı ve Emniyet Genel Müdürlüğü’nün resmi sitelerinde ulaşılamamış ise de 30 Nisan 2021 tarihli basın organlarında yer almıştır. Böylelikle Anayasa’da güvence altına alınan barışçıl toplantı ve gösteri özgürlüğüne yönelik kolluk güçlerinin yasa/hukuk dışı müdahaleleri sırasında işlenen işkence ve kötü muamele, yaralama ve hatta öldürme suçlarının üstünün örtülmesi ve suçun görünmez kılınması mümkün olacaktır.

6) Uluslararası Önleme Mekanizmalarının Raporlarına Yansıyan Türkiye’nin İşkence Gerçeği

Yukarıda sıraladığımız veriler ile ifade etmeye çalıştığımız Türkiye’nin işkence gerçekliği uluslararası mekanizma ve organlar tarafından hazırlanan raporlarda tüm çıplaklığı ile dile getirilmektedir. Ancak, Anayasa başta olmak üzere hiçbir yasa, kural ve normla kendini sınırlandırmak istemeyen siyasal iktidar, uluslararası önleme ve denetleme mekanizmaları tarafından yapılan eleştiri ve uyarıları dikkate almamaktadır.

- 1987 yılında Avrupa İşkencenin ve İnsanlık Dışı veya Onur Kırıcı Ceza veya Muamelenin Önlenmesi Sözleşmesi kapsamında kurulan Avrupa İşkencenin Önlenmesi Komitesi (CPT), yargı dışı proaktif bir mekanizma olarak Konsey üyesi ülkelerde işkence ve diğer kötü muamele uygulamalarını önlemeye çalışır. CPT, önlemeye yönelik işlevini iki tür ziyaretle, düzenli ve özel amaçlı (ad hoc) ziyaretlerle gerçekleştirmektedir. Düzenli ziyaretler, üye devletlere belirli aralıklarla yapılmaktadır. Özel amaçlı ziyaretler ise, Komite’nin “mevcut şartlar altında gerek duyduğu” durumlarda düzenlenmektedir. CPT, yaptığı her ziyaretten sonra işkence ve kötü muamele konusundaki tespitlerini, tavsiyelerini ve diğer önerilerini içeren bir rapor hazırlar. Komitenin ziyaret raporu ziyaret edilen devlet tarafından izin verilmediği sürece gizlidir.

CPT, Türkiye’ye 29 Ağustos – 6 Eylül 2016, 4 – 13 Nisan 2018 ve 6 – 17 Mayıs 2019 tarihlerinde üç kez “özel amaçlı/ad-hoc” ziyaret ve 10 – 23 Mayıs 2017 ile 11 - 25 Ocak 2021 tarihlerinde ise iki ayrı “periyodik/düzenli” ziyaret gerçekleştirdi. Bu ziyaretler sırasında yaptığı gözlem, tespit ve tavsiyelerini içeren tamamlanmış raporlardan 10 - 23 Mayıs 2017 dönemsel ziyareti ile 6 - 17 Mayıs 2019 “özel amaçlı/ad-hoc” ziyaretinin raporları Türkiye’nin izin vermesi üzerine 5 Ağustos 2020 tarihinde yayınlanmıştır. Yayınlanan her iki raporda da yer alan tavsiyelere esas olarak uyulmadığı anlaşılmaktadır.

İşkencenin önlenmesi doğrultusunda devletlerin ciddiyet ve kararlılığının bir göstergesi olarak CPT’nin yaptığı ziyaretlerin ardından hazırlanan raporların otomatik olarak (devletin izin vermesi beklenmeden) yayınlanmasını öngören ve Avrupa Konseyi üyesi 12 devlet tarafından onaylanan yeni düzenlemeyi ise Türkiye bırakın onaylamayı gündemine bile almamıştır.

- Avrupa Parlamentosu’nun 19 Mayıs 2021 tarihinde bağlayıcılığı bulunmayan tavsiye kararı niteliğinde kabul edilen 2019-2020 yılları için hazırladığı Türkiye raporunda işkencenin önlenmesi konusunda da benzer önerilere yer verilmiştir.
- Evrensel Periyodik İnceleme Mekanizması (EPİM) BM Üyesi 193 ülkede insan haklarının durumunun periyodik olarak (beş yılda bir) BM İnsan Hakları Konseyi (İHK) bünyesinde incelendiği/gözden geçirildiği, halen en kapsamlı uluslararası insan hakları izleme mekanizmasıdır. Türkiye’nin

bu kapsamdaki üçüncü tur incelemesi 28 - 30 Ocak 2020 tarihinde gerçekleştirilmiştir. Periyodik inceleme kapsamında BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliği'nce hazırlanan rapora dayalı olan konu başlıklarından biri de işkencedir. Raporda Türkiye'deki işkence gerçeği kapsamlı bir biçimde ele alınmış, yapılan eleştiri ve tavsiyeler yetkililere iletilmiştir.

7) Ulusal Önleme Mekanizması İşlevini Yerine Getirmeyen Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu

İşkencenin önlenmesinde etkili ve önemli bir araç olan 'Ulusal Önleme Mekanizması' nın işlevlerini yerine getirmek üzere yetkilendirilmiş olan Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu'na (TİHEK) yönelik eleştirilerimizin zeminini oluşturan sorunlarda 2020 yılı itibarıyla da hiçbir değişiklik olmamıştır.

12 Aralık 2019 tarihinde yayınlanan Birleşmiş Milletler İşkenceye Karşı Alt Komite'nin raporunda ve 28 - 30 Ocak 2020 tarihlerinde gerçekleşen Birleşmiş Milletler Evrensel Periyodik İnceleme kapsamında yapılan eleştiri ve önerilere karşın TİHEK'i OPCAT ve Paris Prensipleri ilkelerine uyumlu hale getirecek, yapısal, işlevsel ve mali açılardan bağımsızlığını güvence altına alacak hiçbir somut adım atılmamıştır.

Kurumun yayımladığı ziyaret raporlarında ise ilke ve yöntem hataları bulunmaktadır. 2020 yılında yayımlanan raporlar değerlendirildiğinde alıkoyma yerlerine yapılan önleyici ziyaretlerin, asgari standartlara sahip olmadığı, ziyaretlerin yalnızca şekli olarak yerine getirildiği anlaşılmaktadır.

Kurumun, özellikle 2015 yılı sonrasında Türkiye'de meydana gelen çatışmalı ortam sırasında ve askeri darbe teşebbüsü sonrası ilan edilen OHAL döneminde yaygın ve yoğun olarak yaşanan insan hakları ihlallerine karşı etkili bir izleme ve soruşturma gerçekleştirilmemiş olması da işlevsizliği bakımından önemli bir göstergedir.

İşlevsizliğe dair bir başka önemli gösterge ise Covid-19 salgını sürecinde, Kurumun web sitesine BM organlarının bazı açıklamalarından özetler koymak dışında, salgın nedeniyle son derece büyük riskler barındıran cezaevlerine ve diğer alıkonulma mekanlarına dair somut olarak hiçbir girişimde bulunmamış olmasıdır.

8) Cezasızlık Kültürü

İşkencenin ülkemizde bu boyutta olmasının en temel nedeni işkence yasağının mutlak niteliği ile bağdaşmayan çok ciddi bir cezasızlık kültürünün varlığıdır. Bu kültürün güçlenmesinde ve yaygınlaşmasında birincil etken ise cezasızlığın bir devlet politikası olmasıdır. Yıllardır her düzeyden devlet ve hükümet yetkilisi, kolluk güçleri tarafından uygulanan şiddeti koruyan hatta teşvik eden ve işkenceyi meşrulaştıran söylem ve davranışlar içinde olmuştur. Son dönemlerde bu tür söylem ve davranışları daha da öne çıkaran siyasi iktidar, aynı zamanda mevzuatta yaptığı düzenleme ve değişiklikler ile cezasızlığı "güvence" altına almaya çalışmaktadır.

Hal böyle olunca, işkence yapan kamu görevlilerinin ve işkence iddialarının resen soruşturulmaması, yapılan soruşturmanın etkin ve bağımsız olmaması, işkence yapan kamu görevlilerinin yargılanması için izin sistemine başvurulması, ceza ertelemeleri, savcı ve yargıçların öznel ve tarafsızlıktan uzak zihniyet yapıları gibi cezasızlığa yol açan nedenleri konuşulamaz, tartışılmaz hale gelmektedir.

Bunun aksine işkence ve kötü muamele iddialarını gündeme getiren gazetecilere, avukatlara ve insan hakları savunucularına adli soruşturma ve kovuşturmalar açılmaktadır. 2020 yılında Van'da 2 kişinin işkence ve diğer kötü muameleyle maruz kaldıktan sonra helikopterden atılması sonucu bir kişinin öldüğü ve bir kişinin ise yaralandığı olayı haberleştiren gazetecilerin tutuklanması iktidarın işkence ve kötü muameleyle iddiaları karşısındaki tutumunu ve cezasızlık kültürünü ortaya koymasından çok tipik bir örnektir.

Bir başka örnek ise teoride demokrasinin en önemli denetim kurumu olan Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne (TBMM) işkence ve kötü muamele iddialarına ilişkin verilen soru ve araştırma önergelerinin, önerelerde geçen işkence sözcüğü “yaralayıcı oluğu” gerekçesiyle reddedilmesidir.

İşkence suçunun kovuşturulması için yasadaki muğlaklık yerini korumaktadır. İşkence suçu nedeniyle yapılan suç duyurusu başvuruları ya çeşitli gerekçeler ile takipsizlikle sonuçlanmakta ya da daha az cezayı öngören ve zamanaşımına tabi olan ‘basit yaralama’, ‘zor kullanma sınırının aşılması’ ya da ‘görevi kötüye kullanma’ suçlarından soruşturulmaktadır.

Öte yandan işkence yapan kolluk görevlileri hakkında bir şikâyette bulunulması, soruşturma ya da dava açılması halinde işkence görenler hakkında derhal “memura hakaret etmek, mukavemet etmek, bu sırada yaralamak, kamu malına zarar vermek” gibi gerekçelerle karşı davalar açılmaktadır. İşkenceciler aleyhine açılan davalar cezasız kalırken işkence görenler aleyhine açılan davalar kısa sürede ağır cezalar ile sonuçlanabilmektedir. Nitekim 2019 yılında Cumhuriyet Savcılıkları tarafından ‘kamu görevlisine direnme’ suçunu oluşturan TCK’nın 265. Maddesinden **38.582** kişi hakkında soruşturma açılmış, bunlardan **28.843**’ü hakkında kamu davası açılmıştır.² Buna karşın aynı yıl içinde işkence suçunu düzenleyen TCK’nın 94. Maddesinden **1098** kişi hakkında soruşturma açılırken sadece **97** kişiye kamu davası açılmıştır.³ İşkence ile kamu görevlisine direnme suçlarından açılan davalar arasında görülen bu denli yüksek bir farkın bulunması cezasızlığın boyutlarını ve sistematik bir politika olarak sürdürüldüğünü açıkça göstermektedir.

² Bkz. Adalet İstatistikleri 2019, s. 59, https://adlisicil.adalet.gov.tr/Resimler/SayfaDokuman/1092020162733adalet_ist-2019.pdf.

³ Bkz. Adalet İstatistikleri 2019, s. 52, https://adlisicil.adalet.gov.tr/Resimler/SayfaDokuman/1092020162733adalet_ist-2019.pdf.